

СЕКЦІЯ 2 ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СУДАМИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

УДК 347.2/3
DOI 10.32999/ksu2663-2713/2019-9-2

ВІДНОВЛЕННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В ПРОЦЕСІ СУДДІВСЬКОГО ПРАВЗАСТОСУВАННЯ

Гуйван Петро Дмитрович,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України, професор
Полтавський інститут бізнесу
orcid.org/0000-0003-3058-4767

Мета. Ця робота має за мету проведення дослідження актуального питання стосовно нормативного та правозастосовного регулювання захисту порушеного суб'єктивного права особи. В цьому сенсі вельми актуальними є матеріально-правові гарантії того, що право на захист не погашається із впливом позовної давності, якщо це відбулося за поважних причин, а вимоги щодо захисту порушеного права розглядаються судом незалежно від впливу давнісного строку.

Методи. Методологія наукового аналізу полягає у вивченні застосування загальних цивілізаційних засад справедливості в діяльності національної правової системи. В площині судового захисту шляхом застосування компетентним юрисдикційним органом засобів державного примусу подібна позиція проявляється у наданні можливості його отримати, навіть коли носій порушеного права пред'явив позовне домагання після спливу встановленого для цього строку – позовної давності. Основна увага приділена з'ясуванню змісту та сутності обов'язку судового органу оцінити причини пропуску давнісного строку за всіма вимогами управненої особи та у разі визнання причин пропуску позовної давності поважними здійснити повноваження щодо захисту цивільного права.

Результати. В результаті дослідження встановлено, що відновлення давності відбувається не автоматично, а лише після прийняття судом відповідного рішення щодо оцінки поважності невчинення дій з реалізації матеріального права на позов саме упродовж перебігу конкретного давнісного строку. Якщо певна юридично значима обставина негативно вплинула на можливість кредитора звернутися до суду, то цілком справедливо, що відбудеться відновлення позовної давності. В статті аналізуються фактори, що впливають на відновлення позовної давності, які повинні мати об'єктивний характер, що унеможлиблює пред'явлення позову. Розглядається їхня відмінність від тих, що тягнуть зупинення давнісного строку.

Висновки. Автор дійшов висновку, що розглянуті конкретні ситуації, пов'язані з відновленням позовної давності, недостатньо вивчені правовою наукою. Коментований механізм потребує додаткового правового врегулювання, зокрема, під час прийняття судового рішення, яким цивільне право, що порушене, визнане належним певній особі; під час перегляду судового рішення; якщо відповідна заява не подана позивачем; у разі скасування рішення або відновлення дії правочину тощо. Також надані конкретні пропозиції стосовно коригування чинного матеріального законодавства у сфері, яка досліджується.

Ключові слова: відновлення позовної давності, поважність причин пропуску.

RESTORATION OF THE LIMITATION PERIOD IN THE PROCESS OF JUDICIAL ENFORCEMENT

Guyvan Petro Dmytrovych,
Candidate of Law Science,
Honored Lawyer of Ukraine, Professor
Poltava Institute of Business
orcid.org/0000-0003-3058-4767

Purpose. The purpose of this work is to investigate a topical issue regarding the regulatory and enforceable regulation of protection of violated subjective rights of a person. In this sense, the substantive guarantees of the fact that the right to defense is not extinguished with the expiry of the statute of limitations, if it happened for valid reasons, are very relevant, and the claims for the protection of the infringed right are considered by the court irrespective of the expiration of the limitation period.

Methods. The methodology of scientific analysis is to study the application of general civilizational principles of justice in the activities of the national legal system. In the area of judicial protection, such a position is manifested in the possibility of obtaining it by the competent judicial authority by means of the competent judicial authority, even when the holder of the infringed right has filed a claim after the expiration of the statutory limitation period. The focus is on explaining the content and substance of the judicial authority's obligation to assess the reasons for missing the limitation period on all requirements of the managed person and, if the reasons for the limitation period are considered valid, to exercise the authority to protect civil law.

Results. As a result of the research, it was found that the restoration of statute of limitations does not take place automatically, but only after the court has made the appropriate decision to assess the validity of not taking actions to realize a substantive right to a claim during the specific limitation period. If a legally significant circumstance adversely affected the creditor's ability to go to court, it is quite fair that the statute of limitations would be renewed. The article analyzes the factors affecting the recovery of the limitation period, which should be objective in nature, which makes it impossible to file a claim. Consider their difference from those that pull the suspension of the prescription period.

Conclusions. The author concludes that the specific situations related to the restoration of the statute of limitations have not been sufficiently studied in legal science. The commented mechanism requires additional legal regulation, in particular, when adopting a judgment that violates a civil right which is infringed by a certain person; when reviewing a court decision; if the claim is not filed by the claimant; when canceling the decision or resuming the transaction, etc. Specific suggestions were also made regarding adjustments to existing substantive legislation in the area under study.

Key words: *limitation of the claim, validity of the reasons for omission.*

1. Вступ

Керуючись загальними цивілізаційними засадами справедливості, національна правова система намагається всіляко сприяти захистові порушеного суб'єктивного права особи. В площині судового захисту шляхом застосування компетентним юрисдикційним органом засобів державного примусу подібна позиція проявляється у наданні можливості його отримати, навіть коли носій порушеного права пред'явив позовне домагання після спливу встановленого для цього строку – позовної давності. Такий підхід зафіксовано у частині 5 статті 267 Цивільного ко-

дексу України, яка вказує на необхідність судового захисту будь-якого порушеного права за умови поважного пропуску позовної давності. Маємо констатувати, що чинне законодавство має значні прогалини, отже, його практичне застосування має певні проблеми, що підкреслює актуальність дослідження.

З цього слідує, що суд повинен з'ясувати причини пропуску давнісного строку за всіма вимогами управненої особи та у разі визнання причин пропуску позовної давності поважними здійснити повноваження щодо захисту цивільного права. Таким чином, відновлення давності

відбувається не автоматично, а лише після прийняття судом відповідного рішення щодо оцінки поважності невчинення дій з реалізації матеріального права на позов саме упродовж перебігу конкретного давнісного строку. Якщо певна юридично значима обставина негативно вплинула на можливість кредитора звернутися до суду, то цілком справедливо, що відбудеться відновлення позовної давності.

Сьогодні в науці здійснюється винятково загальний аналіз даних питань. Водночас недослідженою залишаються проблематика щодо можливості та необхідності відновлення права на судовий захист у таких специфічних ситуаціях, коли пропуск позовної давності відбувся внаслідок дій суду, в результаті відновлення попередньо неправомірно припиненого права, у разі скасування судового наказу тощо. Таке дослідження в правовій науці не проводилося, воно становить новизну даної роботи. Правовий аналіз даних питань є завданням даної праці. Вказані аспекти застосування досліджуваного інституту мають набути конкретики і надалі отримати відображення у чинному цивільному законодавстві, бо наразі правове регулювання в цій царині значною мірою віддане на відкуп суддівському розсуду. А він, слід визнати, не маючи ніякого нормативного підґрунтя, не може слугувати досягненню одноманітності та визначеності судівництва. Врахування поважних причин та їхнього впливу на пропуск давності під час оформлення доктринальних та правотворчих підходів є метою даної праці.

Методологія проведеного дослідження обрана відповідно до мети задач дослідження, з урахуванням специфічності його об'єкта та предмета. Використані формально-юридичний і порівняльно-правовий методи під час аналізу правових норм національного законодавства щодо регулювання відносин відновлення позовної давності та співставлення відповідного правового механізму з зупиненням давнісного перебігу, а також у разі виявлення проблем регулювання, пов'язаних зі специфікою темпорального впорядкування можливостей реалізації позовного домагання. Також має ви-

користовуватися метод напрацювання загальних механізмів оцінки поважності підстав пропуску позовної давності в конкретних правових ситуаціях.

2. Підстави відновлення давності. Відмінність від її зупинення

Протягом перебігу позовної давності може виникати багато обставин різного характеру, які впливали на здатність позивача захистити своє право в судовому порядку. Але далеко не всі з них повинні кваліфікуватися як такі, що потягли пропуск давнісного строку. Як правильно вказувалося у цивілістичній літературі, у разі відновлення пропущеної позовної давності суттєвим юридичним фактом для застосування судом положень відповідної норми є поважність причин її пропуску, а оскільки переліку таких обставин закон не містить і за зрозумілими причинами не може містити, йдеться про використання судом своїх дискреційних повноважень шляхом приведення в дію правової норми так званих бланкетних юридичних фактів (Красавчиков, 1950: 6). Проте, на відміну від загальноновживаної бланкетності, в такому випадку прийняті до уваги судом обставини є такими лише з огляду на відповідну суб'єктивну їх оцінку правозастосовним органом. Таким чином, стаття 267 ЦКУ відсилає не до конкретних положень іншого акту, а до абстрактного кола факторів, що можуть вплинути на можливість особи своєчасно реалізувати своє право на судовий захист. Ці фактори підлягають оцінці з різних боків, в тому числі і щодо впливу їх тривалості на пропуск давнісного строку.

Фактори, що впливають на відновлення позовної давності, як і при її зупиненні, повинні мати об'єктивний характер, що унеможливорює пред'явлення позову. Але, на відміну від тих, що тягнуть зупинення давнісного строку, вказані обставини не входять до переліку, передбаченого законом. Тому їх поважність має оцінювати правозастосовний орган, і лише після цього вони набувають практичного значення. Вони можуть не мати надзвичайного характеру, не входять до вичерпного законодавчо встановленого переліку, але все ж перешкоджають пред'явленню позову. При цьому визнання їх судом поважними

залежить від конкретних ситуативних факторів. Зокрема, поважною обставиною може бути прийняття судового рішення, яким цивільне право, що порушене, визнане належним певній особі. Наприклад, між сторонами розглядався спір про право власності на окреме нерухоме майно. Пред'явити вимоги до третіх осіб про захист права власності чи про виконання зобов'язань, що виникли з реалізації повноважень власника, можна лише тоді, коли саме право власності буде встановленим. За час розгляду судового спору про право власності перебіг позовної давності за вимогами до третіх осіб, що витікають з права власності, може скінчитися. Отже, прийняття відповідного судового рішення є підставою для відновлення позовної давності у разі подачі позову власником майна до осіб, що порушують це право чи неналежно виконують зобов'язання щодо даного майна (Гуйван, 2012: 361–362).

Як бачимо, законодавство України надає судовим органам можливість відновлення позовної давності, якщо причини її пропуску будуть визнані поважними. При цьому слід зазначити, що насправді відновлюється не певний строк, а можливість судового захисту порушеного права, незважаючи на неналежну реалізацію позовного домагання – несвоєчасне пред'явлення позову і припинення матеріального права на позов у зв'язку з цим. В цьому і полягає головна відмінність між відновленням давності (повторимо, це умовна назва цього явища) і судовим визнанням давності такою, що не спливла. В літературі вказувалося, що відновлення давнісного строку є правом суду, а не його обов'язком (Головко, 1953: 14). Проте норма закону вказує: за таких умов порушене право підлягає захисту. Фраза «підлягає захисту» не залишає можливості для подвійного тлумачення змісту цієї норми: правозастосовний орган повинен відновити можливість захисту права. Автори коментованої теорії помилково зводять відновлення права на захист до повноваження суду щодо оцінки поважності обставин, що потягли пропуск давнісного строку. Суд може визнати їх такими, а може й не зробити цього. Від результату оцінки дійсно залежить можливість від-

новлення, проте, якщо обставини є поважними, юрисдикційний орган не вправі залишити порушене суб'єктивне право без захисту. Звідси висновок: суд не тільки може, але й зобов'язаний захистити цивільне право, щодо якого з поважних причин збіг давнісний строк. Позиція про те, що захист порушеного права у разі поважного пропуску позовної давності є обов'язком юрисдикційного органу, здавна має місце в нашій цивілістичній літературі (Ринг, 1964: 21).

3. Чинники, що впливають на поважність пропуску давності

Важливим є фактор оцінки поважності пропуску давнісного строку з урахуванням суб'єктного складу учасників провадження. За усталеною практикою судівництва абсолютно безпідставним слід вважати судовий захист порушеного права після спливу давнісного строку в зв'язку з тим, що особа, котра уповноважена пред'явити позовну вимогу в інтересах іншого суб'єкта, несвоєчасно отримала інформацію про порушення. З огляду на викладене такою, що не ґрунтується на законі, слід визнати ухвалу господарського суду Сумської області по справі №9/160-10 від 20 жовтня 2010 р., в якій позовна давність була відновлена з огляду на те, що орган прокуратури, котрий пред'явив позов в інтересах позивача – Фонду державного майна України, дізнався про порушення з запізненням (рішення суду, 2010). При цьому сторона спору знала про дане порушення від моменту його вчинення. Подібного роду винятки з загального правила про застосування позовної давності, як ще сто п'ятдесят років тому влучно відмітив І.Є. Енгельман, лише збільшують несправедливість і нерівномірність закону про давність (Енгельман, 2003: 468).

Оскільки закон не встановлює переліку поважних для відновлення давнісного строку обставин, залишаються побоювання, що без нормативного визначення відповідних критеріїв є досить широка можливість для судових помилок чи зловживань в цьому питанні. Якщо не встановлювати законодавчих меж визначення поважності причин пропуску та їх вплив на сплив давності, то, можливо, певним регулятором має стати інститут

перегляду судових рішень. Отже, окремого дослідження потребує такий аспект коментованої проблематики: чи вправі наступна судова інстанція вирішувати питання про поважність причин пропуску позовної давності, коли це питання не було предметом розгляду суду першої інстанції, або він дійшов з цього питання неправильних висновків? На дане питання можна відповісти так. Якщо в матеріалах справи були докази, що дозволяли оцінити поважність такого пропуску, їхня неоцінка або неналежна оцінка є неправомірною. Оскільки вагомість доказів є поняттям суб'єктивним, вважаємо доцільним, навіть якщо суд не відновив давність, зробити в мотивувальній частині рішення запис на кшталт «суд, оцінивши наявні у справі докази, не встановив підстав для відновлення позовної давності». Однак суд вищої інстанції не може визнати строк пропущеним і на цій підставі відмовити в позові, якщо надані позивачем докази поважності пропуску позовного строку взагалі не обговорювалися, відтак не досліджувалися.

Тож актуальним є питання про можливість скасування судового рішення з мотивів неправильного відновлення позовної давності і незаконного захисту цивільного права, яке вже втратило примусову здатність. Власне кажучи, підставою для скасування судового рішення може, зокрема, бути неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи або порушення норм матеріального права. Отже, вищий суд вправі оцінювати законність рішення, як з огляду на правомірність оцінки поважності підстав пропуску давності не лише у разі її відновлення, а й тоді, коли у подібному відновленні позовної давності було відмовлено. Якщо відновлення позовної давності здійснено судом у результаті неповного з'ясування обставин, що мають значення для справи, то це, звісно, є підставою для скасування такого рішення. Якщо ж обставини, що послугували для відновлення строку, всебічно вивчені судом, але юрисдикційний орган неправильно їх оцінив, можемо вести мову про можливість скасування рішення з посиланням на порушення норм матеріального права.

Так, суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій по-різному кваліфікували поважність причин пропуску позивачем позовної давності у спорі між дочірнім підприємством «Райз-Інвест» та відкритим акціонерним товариством «Славутський солодовий завод» (відповідач) про стягнення 241 692 грн. пені за прострочення оплати продукції. Зрештою, реалізуючи свої процесуальні повноваження, Верховний Суд України надав іншу оцінку причинам пропуску давнісного строку, ніж це зробив касаційний суд, і скасував постанову останнього № 02-7/25-94/1138 від 27 червня 2001 р., якою обґрунтовувалась їх поважність (Постанова ВСУ, 2003). З урахуванням викладеного ми не можемо підтримати висловлену в літературі позицію, за якою, якщо місцевий суд визнав з урахуванням наданих йому доказів причини пропуску позовної давності поважними, то вищий суд не може переоцінювати дані обставини та визнавати пропуск неповажним (Вострикова, 2000: 138). Детальний аналіз судового рішення стосовно поновлення давнісного строку щодо невідповідності його зібраним у справі фактам судом вищої інстанції сприяє практичній реалізації засад законності та справедливості щодо суб'єктивного права особи.

Та за будь-яких обставин відновлення позовної давності не впливає на її перебіг і в цьому суттєво відрізняється від зупинення чи переривання строку. Важливо те, що відновлюється давність, яка вже закінчилася. Суд своїм рішенням не може відновити перебіг позовної давності, тобто встановити інші, ніж це передбачено законом, терміни її початку та закінчення. Проте вітчизняні правозастосовчі акти іноді розглядають можливість правового захисту після збігу давнісного строку як подовження позовної давності. Таке тлумачення положень законодавства за нинішнього стану його формулювання не є правомірним, воно не передбачає подовження строку, що вже сплив.

4. Висновки

З огляду на об'єктивну необхідність використання суддівського розсуду під час оцінки фактичного матеріалу у спра-

ві, вважаємо недоцільним форсувати питання щодо детальної регламентації в актах законодавства правових підстав для відновлення позовної давності. Адже і в межах такої конкретизації не виключені суб'єктивні тлумачення судових органів, а з іншого боку, може виявитися незадоволеним клопотання про відновлення позовної давності, заявлене з дійсно поважних підстав, але таких, що виходять за межі регламентованих.

Разом з тим недоцільним є надання правозастосовному органу занадто широких дискреційних повноважень щодо визнання поважності причин пропуску позовної давності. Попри широкий спектр чинників, що визначають критерії поважності, дане визначення не може бути розмитим та суб'єктивним. Не правильним вважаємо і прийняття рішення про відновлення давності, навіть за наявності поважності причин її пропуску, але без урахування інших темпоральних проявів. Так, слід нормативно визначити проміжок часу до закінчення позовної давності, протягом якого поважна причина призводить до відновлення строку. Якщо від часу припинення дії реальної обставини, що перешкоджала особі реалізувати своє матеріальне право на позов, пройшов достатній проміжок часу, у відновленні позовної давності має бути відмовлено. Вбачається, що подібним періодом може бути час, протягом якого особа реально могла б підготувати, обґрунтувати та пред'явити позовну заяву. На нашу думку, таким строком мають бути останні два місяці до закінчення позовної давності. Отже, якщо протягом останніх двох місяців давнісного строку не існувало поважних обставин, що перешкоджали пред'явленню позову, цей строк відновлюватися не повинен.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Красавчиков О.А. Теория юридических фактов в советском гражданском праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1950. 14 с.
2. Гуйван П.Д. Позовна давність : монографія. Харків : Право, 2012. 448 с.
3. Головкин А.А. Действие исковой давности в советском гражданском праве : автореф. дис. канд. юрид. наук. Харьков, 1953. 14 с.

4. Ринг М.П. Исковая давность в новом Гражданском кодексе РСФСР. *Советская юстиция*. 1964. № 19. С. 18–23.

5. Справа № 9/160-10. Архів господарського суду Сумської області за 2010 рік.

6. Энгельман И.Е. О давности по русскому гражданскому праву. Историко-догматическое исследование. Москва : Статут, 2003. 511 с.

7. Постанова Верховного Суду України від 11 березня 2002 р. по справі за позовом Дочірнього підприємства «Райз-Інвест» до Відкритого акціонерного товариства «Славутський солодовий завод» про стягнення коштів. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 3. С. 25–26.

8. Вострикова Л.Г. Сроки осуществления защиты гражданских прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2000. 159 с.

REFERENCES:

1. Krasavchikov, O.A. (1950). *Teoriya yuridicheskikh faktov v sovetskom grazhdanskom prave* [The theory of legal facts in Soviet civil law]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sverdlovsk. 14 p. [in Russian].
2. Guyvan, P.D. (2012). *Pozovna davnist*. [Limitation of actions]. *Monohrafiia*. Kharkiv : Pravo, 448 p. [in Ukrainian].
3. Golovko, A.A. (1953). *Deystvie iskovoy davnosti v sovetskom grazhdanskom prave*. [The effect of the statute of limitations in Soviet civil law]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkov, 14 p. [in Russian].
4. Ring, M.P. (1964). *Iskovaya davnost v novom Grazhdanskom kodekse RSFSR*. [Statute of limitations in the new Civil Code of the RSFSR]. *Sovetskaya yustitsiya – Soviet justice*. № 19. P. 18–23. [in Russian].
5. *Sprava №9/160-10. Arkhiv hospodarskoho sudu Sums'koi oblasti za 2010 rik*. [Case number 9/160-10. Archive to the state court Sumy region for 2010]. [in Ukrainian].
6. Engelman, I.E. (2003). *O davnosti po russkomu grazhdanskomu pravu. Istoriko-dogmaticheskoe issledovanie*. [On the limitation on Russian civil law. Historical and dogmatic study]. Moscow : Statut, 2003. 511 p. [in Russian].
7. *Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 11 bereznia 2002 r. po spravi za pozovom Dochirnoho pidpriemstva "Raiz-Invest" do Vidkrytoho aktsionernoho tovarystva "Slavutskyyi solodovy zavod" pro stiahnennia koshtiv*. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. [Decrees to the Supreme Court of Ukraine dated March 11, 2002 by reference for the posture of the Rais-Invest subsidiary subsidiary company to the Slavuta Solodovy Zavod about stighennya koshtiv]. *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*. (2003). №3. P. 25–26. [in Ukrainian].
8. Vostrikova, L.G. (2000). *Sroki osuschestvleniya zaschityi grazhdanskih prav* [The timing of the protection of civil rights]. *Candidate's thesis*. 12.00.03. Moscow, 159 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 22.07.2019.
The article was received 22 July 2019.